

нисбатан эркин ҳаракатланиш, турли маданий-маиший хоналардан фойдаланиш имкониятига эга бўлади. Бироқ, тергов ҳибсхоналарида қолдирилган маҳкумлар учун бинонинг архитектураси ва режими сабабли фақат «камера» тизими мавжуд. Қонунчилик (Жиноят-ижроия кодексининг 53-моддаси) уларни қулфлаб қўйилмайдиган камераларда сақлашни кафолатласа-да, маҳкум барибир кунлик ишдан ташқари бўлган вақтини 2,5 квадрат метрлик ёпиқ ва тор муҳитда ўтказишга мажбур бўлади.

Бундан ташқари, 2,5 квадрат метрлик яшаш нормаси халқаро пенитенциар стандартларга, хусусан, БМТнинг Нельсон Мандела қоидаларига ҳамда Қийноқларнинг олдини олиш бўйича Европа қўмитаси стандартларига (кўп кишилиқ камераларда ҳар бир маҳкум учун камида 4 квадрат метр яшаш жойи ажратилиши тавсия этилади) тўлақонли мувофиқ келмайди. Узоқ муддат (йиллар давомида) бундай зич ва чекланган шароитда сақланиш маҳкумнинг жисмоний ва руҳий соғлиғига жиддий путур етказиши, бу эса ўз навбатида жазонинг мақсади бўлган ахлоқан тузатиш жараёнига тўсқинлик қилиши илмий жиҳатдан асосланган.

Маҳкумларнинг моддий-маиший таъминотини халқаро стандартларга мослаштириш мақсадида Жиноят-ижроия кодексининг 84-моддасига қўйидаги мазмундаги қўшимчаларни киритиш таклиф этилади:

Биринчидан, Жиноят-ижроия кодексининг 84-моддасининг иккинчи қисмидаги нормани қайта кўриб чиқиб: “Тергов ҳибсхоналарида хўжалик хизматида оид ишларни бажариш учун қолдирилган маҳкумлар учун яшаш майдони нормаси халқаро стандартларга мувофиқ камида 4 квадрат метр этиб белгиланади” деган қоида жорий этиш.

Иккинчидан, Ушбу тоифадаги маҳкумларни сақлаш шаклини ўзгартириш мақсадида, уларни “камера”ларда эмас, балки тергов ҳибсхоналари ҳудудида алоҳида ажратилган, маиший шароитлари умумий тартибли колонияларга тенглаштирилган “умумий турар жой” (ётоқхона) блокларига жойлаштиришни қонун билан мустаҳкамлаш лозим.

Бироқ, тергов ҳибсхоналаридаги маҳкумларнинг ҳуқуқий ҳолатини халқаро пенитенциар стандартларга тўлиқ мослаштириш фақатгина уларнинг моддий-маиший шароитларини яхшилаш билан чекланиб қолмайди. Мазкур ислохотларнинг мантиқий ва ажралмас давоми сифатида, ушбу тоифадаги шахсларнинг юридик мақомини ҳамда уларга нисбатан қўлланиладиган мажбурлов чоралари жараёнида ҳибсхона маъмуриятининг ваколатларини процессуал жиҳатдан қатъий чегаралаш талаб этилади. Шу нуқтаи назардан, Жиноят-процессуал кодексининг 39¹-моддаси тергов ҳибсхоналарида қолдирилган маҳкумларнинг процессуал ҳимояланганлиги ва ҳибсхона маъмуриятининг ваколатлари масаласини очиқ беради.

Ушбу модданинг 4-бандига кўра, тергов ҳибсхоналарининг бошлиқлари мазкур муассасалар ҳудудида содир этилган жиноятларга доир ишлар бўйича терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган ҳисобланади. Бу шуни англатадики, хўжалик хизматидаги маҳкум билан боғлиқ бирор ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этилса (ёки

маҳқумнинг ўзи маъмуриятнинг хатти-ҳаракатларидан жабрланса), дастлабки текширувни айнан шу муассаса бошлиғи амалга оширади. Маҳқумларнинг тергов ҳибсхонасидаги ёпиқ шароитда сақланиши ва муассаса маъмуриятининг ҳам назорат қилувчи, ҳам терговга қадар текширув ўтказувчи орган сифатидаги ваколати маҳқумларнинг ҳуқуқий ҳимоясини янада кучайтиришни ва қонунчиликда уларнинг мақомини аниқ белгилаб қўйишни тақозо этади.

Жиноят-процессуал кодексининг 244-моддасида тергов ҳибсхоналаридаги маҳқумларнинг ҳуқуқий кафолатларига таъсир қилувчи, аммо шу пайтгача эътибордан четда қолган процессуал бўшлиқлар намоён бўлади. Хусусан, модданинг бешинчи қисмида тергов ҳаракатларини бажариш ёки суд мажлисларида иштирок этиш учун қамоққа олинган шахсларни тергов ҳибсхоналаридан вақтинча сақлаш ҳибсхоналарига (ВСХ) бир ой мобайнида ўн суткагача ўтказишга рухсат берилган. Агар ушбу нормани бошқа иш бўйича гувоҳ ёки жабрланувчи сифатида жалб қилинган маҳқумларга нисбатан татбиқ этсак, маҳқум жазони ижро этиш колониясидан тергов ҳибсхонасига, ундан эса вақтинча сақлаш ҳибсхонасига (ВСХ) ўтказилиши натижасида «режим ва мақом номутаносиблиги» юзага келади. Амалиётда ВСХлардаги кундалик маиший шароитлар тергов ҳибсхонасига қараганда муайян маънода қулайроқ ёки эркинроқ туюлиши мумкин. Бироқ, юридик нуқтаи назардан ВСХлар фақат қисқа муддатли (вақтинча) сақлашга мўлжалланган муассаса бўлиб, у ерда маҳқумнинг фундаментал ҳуқуқларини таъминловчи инфратузилма (узоқ муддатли оилавий учрашувлар хоналари, ишлаб чиқариш-меҳнат зоналари ва мунтазам тиббий-реабилитация базаси) назарда тутилмаган.

Шунингдек Жиноят-процессуал кодексининг 245- ва 538-моддаларини таҳлил қилганда бир қатор муаммолар борлиги кўринади;

Биринчидан, ЖПКнинг 245-моддасига кўра, айбланувчини қамоқда сақлаш фақат суднинг санкцияси (Хабеас корпус) билан амалга оширилиши белгиланган, бироқ, 538-моддада колониядан олиб келинган гувоҳ-маҳқумни тергов ҳибсхонасида 6 ойгача сақлаш учун суд ажрими талаб этилмайди, фақат прокурорнинг розилиги кифоя қилади. Маҳқумни колониядаги нисбатан эркин шароитдан (умумий турар жой ва узоқ муддатли учрашувлардан маҳрум қилиб) тергов ҳибсхонасининг ёпиқ камерасига ўтказиш унинг ҳолатини бирмунча оғирлаштиришини инобатга олганда бу жараённинг суд рухсатисиз амалга оширилиши инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тамойилларига мос эмас;

Иккинчидан, иш терговдан судга ошганидан сўнг (538-моддага асосан), маҳқумни тергов ҳибсхонасида сақлаш суд ажрими билан амалга оширилса-да, қонунда аниқ муддат кўрсатилмаган (фақатгина «иш судда кўриб чиқиладиган вақтга қадар» деб белгиланган). ЖПКнинг 245-моддасида оддий айбланувчининг қамоқ муддати қатъий чегараланган (кўпи билан 7 ой) бир вақтда, гувоҳ мақомидаги маҳқумнинг мураккаб суд жараёнлари тугагунига қадар (бир неча ойлаб) тергов ҳибсхонасининг оғир шароитида қолиб кетиши хавфи юзага келади. Бу эса жиноят процессида шахснинг мақоми унинг

сақланиш шароити ва муддатига мутаносиб бўлиши кераклиги ҳақидаги умумеътироф этилган қондани инкор этади.

Учинчидан, мазкур нормаларда процессуал компенсация механизмининг мавжуд эмаслиги миллий қонунчиликдаги ўзига хос ҳуқуқий бўшлиқ ҳисобланади. Агар маҳкум бошқа жиноят иши доирасида терговга ёрдам бериш учун (гувоҳ ёки жабрланувчи сифатида) ўз ихтиёридан ташқари, жазо ўтаётган умумий тартибли ёки манзил-колониянинг нисбатан эркин шароитидан олиниб, бир неча ой давомида тергов ҳибсхонасининг ёпиқ камерасида сақланса, бу вақт унинг асосий жазо муддатига Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 62-моддасига мувофиқ оддий тартибда (бир кунга бир кун) қўшиб ҳисобланмоқда. Бироқ, бу қоида маҳкумнинг яшаш шароитларининг бирмунча оғирлашганлигини ўзида акс эттирмайди.

Бу борадаги хорижий тажрибани қиёсий таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, кўплаб давлатлар жиноят қонунчилигида сақлаш режимларининг оғирлик даражаси табақалаштирилган ҳолда баҳоланади. Хусусан, Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 72-моддаси (3.1-қисми) талабларига кўра, тергов ҳибсхонасида сақлашнинг бир кунини умумий тартибли колониядаги бир ярим кунга, манзил-колониядаги икки кунга тенглаштириб ҳисобланиши қатъий мустаҳкамланган. Мазкур қоида инсон давлат манфаатлари йўлида ўзига белгиланганидан оғирроқ шароитда сақлангани учун, унга қонуний компенсация берилишини кафолатлайди. Шу боис, ижтимоий адолат ва инсонпарварлик тамойилларидан келиб чиқиб, суд ёки тергов манфаатлари учун колониялардан тергов ҳибсхонасига ўтказилган маҳкумларнинг сақланган кунларини уларнинг асосий жазо режимига нисбатан имтиёзли коэффициентда (1:1,5 ёки 1:2) ҳисоблаш тизимини Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига ҳам жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса қилиб айтганда, тергов ҳибсхоналарида маҳкумларни сақлашнинг амалдаги ҳуқуқий асослари уларнинг қонуний мақоми ва реал инфратузилмавий шароитлари ўртасидаги тафовутларни бартараф этишга қаратилган тизимли такомиллаштиришни талаб этади. Қонунчиликдаги бўшлиқлар сабабли, хўжалик хизматида қолдирилган ёки процессуал зарурат билан ушлаб турилган маҳкумларнинг жазони ижро этиш колонияларидагидек базавий ҳуқуқларидан (умумий турар жойлар, узоқ муддатли учрашувлар, мослашув даври) чекланиши жазонинг ахлоқан тузатиш мақсадларига ва халқаро пенитенциар стандартларга тўлақонли мос келмайди. Мазкур муаммоларни ҳал этиш мақсадида, Жиноят-ижроия ва Жиноят-процессуал кодекслари нормаларини қайта кўриб чиқиб, тергов ҳибсхоналарида маҳкумлар учун колония шароитларига мутаносиб алоҳида яшаш блокларини яратиш, оилавий алоқаларни қатъий кафолатлаш ҳамда интизомий таъсир чораларини қўллашнинг ҳуқуқий чегараларини қонун даражасида мустаҳкамлаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич. "ХОТИН-ҚИЗЛАРГА НИСБАТАН ТАЗЙИҚ ВА ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ БЎЙИЧА ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАР ТАҲЛИЛИ." Новости образования: исследование в XXI веке 4.40 (2025): 18-24.
2. Атажанов Ў. М., Найимов Х. Ж. ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ //Научный Импульс. – 2025. – Т. 4. – №. 39. – С. 703-709.
3. Атажанов, У. М. (2025). ДЕТЕРМИНАНТЫ КРИМИНОГЕННОСТИ СЕМЬИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНСПЕКТОРОВ ПРОФИЛАКТИКИ В СИСТЕМЕ УКРЕПЛЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ, ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. Научный Импульс, 3(33), 157-165.
4. Атажанов Ў. М. и др. ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ХИЗМАТЛАРИ ТОМОНИДАН ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2025. – Т. 4. – №. 40. – С. 10-17.
5. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич. "ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ТИЗИМИДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ВАЗИФА ВА ФУНКЦИЯЛАРИНИ НАЗАРИЙ АСОСЛАШ, КОНЦЕПТУАЛ МОДЕЛЬ ВА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ СТРАТЕГИЯЛАРИ." Научный Импульс 3.33 (2025): 146-156.
6. Атажанов Ў. М. и др. ФУҚАРОЛИК ВА МИГРАЦИЯ СОҲАСИДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2025. – Т. 4. – №. 39. – С. 333-340.
7. Атажанов, Ў. М. (2026). ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ҲУҚУҚИЙ ОНГИ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ ВА ЗАМОНАВИЙ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ. Новости образования: исследование в XXI веке, 4(41), 663-674.
8. Атажанов, Ў. М. (2025). ҲАЁТГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРНИНГ МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ. Новости образования: исследование в XXI веке, 4(40), 648-660.
9. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич, and Хуршид Жамшидович Найимов. "ЎЗБЕКИСТОНДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИ, ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ." Научный Импульс 4.40 (2025): 346-354.
10. Muratbaevna, Kaipbaeva Zaxira. "PROFILAKTIKA INSPEKTORLARI TOMONIDAN O'G'IRLIK JINOYATLARINING UMUMIY PROFILAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY MASALALARI." Научный Импульс 4.39 (2025): 458-466.

11. Адхамов, З. А. (2025). ИЛГАРИ СУДЛАНГАН ШАХСЛАРНИНГ ТАСНИФЛАНИШИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(5-2), 31-35.
12. Адхамов З. А. БУХОРО ВИЛОЯТИДА ИЛГАРИ СУДЛАНГАН ШАХСЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ КРИМИНОЛОГИК ТАВСИФИ ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЧОРАЛАРИ: МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР ТАҲЛИЛИ // *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*. – 2025. – Т. 2. – №. 6. – С. 85-89.
13. Бобур, М. (2025). ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ОММАВИЙ ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МИЛЛИЙ ГВАРДИЯ ОРГАНЛАРИ БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИГИ. *PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL*, 95(1), 175-181.
14. Ганиев, Фаррух Тахиржанович, and Мухаммадлазиз Санжарбек угли Мавленбеков. "ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСПЕКТОРА ПРОФИЛАКТИКИ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ И ПРЕСЕЧЕНИЮ ПОРНОГРАФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ И ИХ РАСПРОСТРАНЕНИЯ." *Integration of Innovative Education and Training* 2.2 (2026): 207-214.
15. Қадамович, Бабаханов Ҳамдам, and Отабек Улуғбек Ўғли Жумашев. "ПАРЛАМЕНТ ВА ДЕПУТАТЛИК НАЗОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ: ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАР ВА ЕЧИМЛАР." *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies* 2.3 (2025): 42-46.
16. Турсунова, Сабина Равшановна. "ПРИМЕНЕНИЕ ПРОФАЙЛИНГА В РАСКРЫТИИ И РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ." *Central Asian Journal of Education and Innovation* 4.9 (2025): 45-52.